

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.37>

О. А. Соколов

старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-9738-5378

СТРУКТУРА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З РІЗНИМ СТАЖЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено проблемі визначення особливостей відповідальності працівників патрульної поліції з різним стажем роботи. Проаналізовано контексти дослідження феномену відповідальності у сучасних наукових студіях. Зазначено, що професійна відповідальність є необхідною умовою професіоналізму сучасного поліцейського, але у вітчизняній психології ця проблема залишається недостатньо вивченою. Описані результати дослідження структури відповідальності патрульних поліцейських, здійснено аналіз її особливостей у групах з різним стажем професійної діяльності. Встановлено, що групи різняться між собою у проявах соціоцентричної та егоцентричної мотивації, динамічної ергічності та регулятивної інтернальності. З'ясовано, що патрульним поліцейським з більшим стажем роботи притаманною є більша здатність до самостійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань; більша самостійність, самокритичність і незалежність при виконанні відповідальних справ; більш виражене бажання звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання. Поліцейські з меншим стажем роботи характеризуються більшою вираженістю соціоцентричною мотивацією при виконанні відповідальних справ, пов'язаною з почуттям обов'язку, переважанням громадських інтересів. Акцентовано увагу на відсутності відмінностей між досліджуваними групами за низкою як гармонійних, так і агармонійних складових відповідальності.

У якості актуальних напрямків подальших досліджень визначено необхідність уточнення поняття «професійна відповідальність працівника поліції» у психологічному сенсі, створення відповідної системної моделі зазначеного феномену та вивчення психологічних детермінант його функціонування.

Ключові слова: професійна відповідальність, гармонійна відповідальність, негармонійна відповідальність, патрульні поліцейські, структура відповідальності.

Постановка проблеми. Проблема відповідальності в професійній діяльності стає все більш значущою в умовах швидкоплинних соціально-політичних і соціально-економічних змін (Х. Гайсельхарт, Л. Дементій, Є. Єрмолаєва, Д. Леонтьєв, О. Лук'янов, С. Посохова). Однією з ключових особливостей сучасного світу і бізнесу є його нестабільність (volatility), невизначеність (uncertainty), складність (complexity) і неоднозначність (ambiguity) (К. Робертс вводить поняття VUCA-світ), що призводить до необхідності нових підходів до управління організаціями, таких як теорія хаосу (Д. Гольдштейн, С. Langton), лідерство складності (Б. Браун). Як відзначають філософи, суспільство набуває нових рис: дискретність, взаємовплив різних підходів і культурних уявлень, мозаїчність свідомості індивіда (Ж. Ф. Ліотар, З. Бауман). Все це обумовлює необхідність переосмислення професійної відповідальності не тільки як зовнішньої відповідності працівника займаній посаді, але і як внутрішнього ресурсу працівника і важливої компоненти організації в цілому.

Психологічні вимоги, які висуваються до особистості та професійної діяльності працівника сучасної поліції, на цей момент обумовлені високим

рівнем соціальної відповідальності, а також складністю роботи та наявністю постійного ризику [4].

Зважаючи на складну і багатовимірну природу феномена професійної відповідальності, слід визнати недостатню розробленість механізмів відповідальності, її особистісних, організаційних, соціально-ситуаційних детермінант. Відсутня ясність і визначеність в розумінні того, що впливає на типи професійної відповідальності в умовах організаційних змін. Великий внесок у розвиток теоретико-методологічного аналізу відповідальності як системної якості внесли вчені К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, О. Брушлинський, Л. Дементій, Т. Гайова, К. Муздибаєв, В. Прядеін.

Феномен відповідальності в професійній сфері розглядається в різних напрямках:

– відповідальність як професійно-важлива якість керівників різних рівнів (Н. Гришаєва, О. Шалдибіна), вчителів (Є. Алфьорова, М. Кох, О. Куванова), юристів і адвокатів (А. Знаменська, О. Перлин), майбутніх поліцейських (І. Клименко), майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі (Н. Крошка), військовослужбовців (Т. Беспалова, О. Немчінінов, М. Семененко), психологів-консультантів (О. Корабліна); зв'язок відпові-

дальності з успішністю і кар'єрним просуванням (Н. Желасівська, В. Купченко, Н. Лейфрід, О. Яковлева);

– відповідальність як відношення до професійної діяльності досліджувалися І. Веренкіної, І. Тетерєвковою;

– педагогічні умови виховання відповідальності вивчалися Є. Алфьоровою, Т. Беспаловою, Ж. Завадською, Р. Зялаєвою, А. Капто, О. Красильниковим, Т. Манцуровой, А. Мухаметшиним, І. Мар'єнко, В. Сахаровою, О. Цибуленко, О. Чмелевою, Л. Шевченко, Д. Шепетько;

– екологічна відповідальність як моральна якість особистості, що виявляється в гуманному і раціональному відношенні особистості до природного середовища і реалізується в повсякденній професійній діяльності (М. Карпова, С. Осипова, І. Суравегина, С. Шобон);

– професійна відповідальність і страхування професійних помилок психологів і психіатрів (В. Мотов, Е. Кочнева, Т. Чиркова), медичних працівників (О. Воропаєв, А. Ділліс, Ю. Ісаєв), юристів (В. Шаров, М. Морозов, І. Андріаді);

– соціальна відповідальність бізнесу (С. Алямкін, Ю. Благов, І. Панарін, Б. Цветкова, Е. Швенько, Ю. Чечурова, Р. Чистов).

За Л. І. Дементій, відповідальність – «властивість особистості як суб'єкта життєдіяльності, що проявляється в її здатності співвідносити необхідне й бажане в соціально необхідний та особистісно-оптимальний спосіб» [1, с. 13].

Професійну відповідальність Крошка Наталія Петрівна визначає як форму відповідальності особистості, психологічну характеристику особистості фахівця, яка сприяє усвідомленому і якісному виконанню ним професійних обов'язків, а також готовності відповідати за свої професійні дії перед собою, колегами, колективом і суспільством [5]. Авторка виокремлює структурні компоненти професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі: когнітивний (система засвоєних особистістю знань про сутність професійної відповідальності та їх усвідомлення); мотиваційно-афективний (індивідуальна система мотивів і смислів соціально-відповідальної поведінки, емоційні переживання, які регулюють професійну відповідальність, професійно-важливі якості фахівця ракетно-космічної галузі); діяльнісно-поведінковий (вибір та реалізація певної лінії поведінки та вчинків у професійних ситуаціях) [5].

Малигіна Г. С., досліджуючи відповідальність, доходить висновку, що провідними виступають ціннісно-смысловий фактор (цінності відкритості новизні і змін, цінності соціальних очікувань і норм) і фактор мотиваційно-потребової сфери (висока професійна мотивація в сукупності з задоволеністю мотиваційної політикою), а також інди-

видуально-особистісний чинник самоефективності і стресостійкості, що в цілому забезпечує нормативність виконання діяльності [7].

Ушакова Т. Ю. пропонує семикомпонентну структуру відповідальності, яку складають емоційний, поведінковий, вольовий, нормативний, когнітивний, мотиваційний та ціннісно-смысловий компоненти [9].

На думку І. Клименка, відповідальність виступає важливою якістю в діяльності працівників поліції, що характеризується потребою особистості виконувати соціальні та професійні вимоги, рефлексувати результат своєї активності й здатністю керувати емоційними переживаннями. Формування професійної відповідальності у вищому навчальному закладі має здійснюватися цілеспрямовано в навчальному процесі, що передбачає психологічні технології, які сприяють розвитку самостійності, ініціативності, здатності прогнозувати й рефлексувати свої дії, приймати рішення відповідно до встановлених моральних і професійних принципів, уміти здійснювати самоконтроль [3].

Специфічно складні умови протікання діяльності працівників Національної поліції визначають особливу важливість розвитку потенційних можливостей, особистісних особливостей, здібностей та вміння ефективно пристосовуватися до цих умов, формувати і зберігати високий рівень активності нервово-психічного стану і працездатності, тобто вміння формувати оптимальний стиль життєдіяльності, активну життєву позицію, оптимальний рівень саморегуляції психофізіологічних функцій. Здатність до регуляції своєї поведінки немислима без навичок саморегуляції свого психічного стану. Специфіка правоохоронної діяльності визначає підвищені вимоги до здатності працівників до довільної регуляції свого стану і поведінки [2].

Відповідальність – специфічна для зрілої особистості форма саморегуляції і самодетермінації, що виражається в усвідомленні себе як причини здійснюваних учинків та їх наслідків, і в усвідомленні та контролі своєї здатності виступати причиною змін (або протидії змінам) у навколишньому світі і власному житті [4].

Відповідальність є підґрунтям службової активності, сумлінного ставлення кожного працівника правоохоронних органів до своїх службових обов'язків, а також особливим методом, що забезпечує ефективне функціонування службових повноважень, однією з правових гарантій належного виконання завдань у межах компетенції та повноважень у конкретній галузі державного управління.

Зважаючи на те, що відповідальність є однією з базових моральних властивостей особистості та виступає як характеристика її морально-

етичної сфери [6], в умовах реформування правоохоронної системи нагальною потребою є створення методологічних підходів до вивчення професійної відповідальності правоохоронців у галузі психологічної науки та розгортання емпіричних досліджень у цьому напрямку. У цьому сенсі важливим є визначення поняття «професійна відповідальність працівника поліції» на ґрунті створення відповідної системної моделі зазначеного феномену та визначення психологічних детермінант його функціонування має особливу теоретичну та практичну значущість для розуміння професіоналізму працівників поліції в цілому.

Метою представлено дослідження стало виявлення специфіки структури відповідальності патрульних поліцейських з різним стажем професійної діяльності

Виклад основного матеріалу. В якості психодіагностичного інструментарію для досягнення поставленої мети було застосовано структурно-функціональний опитувальник відповідальності В. Прядейна, який дозволяє діагностувати складові динамічного, мотиваційного, когнітивного, результативного, емоційного та регулятивного компонентів відповідальності [8].

Для статистичної обробки даних було застосовано t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

Вибірку склали інспектори Національної поліції України з різним стажем роботи. Досліджувана вибірка – 80 інспекторів: 1 група – 40 інспекторів зі стажем роботи до 5 років в системі МВС, 2 група – 40 інспекторів зі стажем роботи 5 та більше років.

Було встановлено, що за шкалою «Соціоцентрична мотивація» у першій групі показник (23.50 ± 0.66) є вірогідно більшим порівняно з другою (21.35 ± 0.46), при $t = 2.67$, $p \leq 0,05$, що відбиває більшу вираженість у цих досліджуваних відповідальності у виконанні відповідальних справ, яка обумовлена бажанням бути серед людей, колективу, суспільства та пов'язана з почуттям обов'язку, переважанням громадських інтересів.

За шкалою «Егоцентрична мотивація» вірогідно більший показник (18.00 ± 0.88) визначено у другій групі порівняно з першою (15.13 ± 0.74), при $t = 2.50$, $p \leq 0,05$. Отже, патрульні поліцейські з більшим стажем характеризуються більшою вираженістю особистісно-значущої мотивації, вираженої в бажанні звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання.

Також, у другій групі, на відміну від першої, вірогідно більші показники виявлені за шкалами «Динамічна ергічність» (26.90 ± 0.95 та 23.38 ± 1.09 , при $t = 2.43$, $p \leq 0,05$), «Регулятивна інтернальність» (25.35 ± 0.50 та 23.00 ± 0.62 , при $t = 2.95$, $p \leq 0,05$). Наявні відмінності свідчать про те, що респон-

денти з більшим стажем відрізняються більш розвинутою здатністю до самостійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань; більшою самостійністю, самокритичністю та незалежності при виконанні відповідальних справ.

Відсутність відмінностей за низкою гармонійних структурно-функціональних складових відповідальності дозволяє стверджувати, що представники обох груп рівною мірою характеризуються наступним: здатністю до глибокого і цілісного уявлення якості, розуміння стрижневої основи відповідальності, її суті; самовідданістю та сумлінністю суб'єкта діяльності при виконанні колективних справ; переживанням позитивних емоцій при виконанні відповідальних справ; наявністю труднощів внутрішнього порядку, такі як тривожність, невпевненість, поганий настрій тощо під час виконання завдань; суб'єктивною спрямованістю, що характеризується великою особистісною енергією, рішучістю, бажанням зайняти лідирувати при виконанні відповідальних справ.

Не було встановлено вірогідних відмінностей і за деякими агармонійними структурно-функціональними складовими відповідальності. Відповідно до цього, представники обох груп рівною мірою характеризуються наступним: недостатньою завадостійкістю; фокусуванням на окремих аспектах відповідальності; зорієнтованістю діяльності на особисте благополуччя та власний розвиток; появою негативних емоцій при необхідності виконання, в ході реалізації і при неуспіху в відповідальній справі; залежністю від інших людей та зовнішніх обставин у виконанні відповідальних справ; наявністю труднощів, котрі виникають в процесі виконання завдання, що залежать від характеру виконуваної діяльності та особливостей оточення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Патрульним поліцейським з більшим стажем роботи більше більш притаманною є здатність до самостійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань; більша самостійність, самокритичність і незалежність при виконанні відповідальних справ; більш виражене бажання звернути на себе увагу в процесі реалізації відповідальних справ, отримати винагороду, уникнути особистих ускладнень, можливого покарання. Працівники поліції з меншим стажем роботи характеризуються більшою вираженістю соціоцентричною мотивацією при виконанні відповідальних справ, пов'язаною з почуттям обов'язку, переважанням громадських інтересів.

У якості актуальних напрямків подальших досліджень визначено необхідність уточнення поняття «професійна відповідальність праців-

ника поліції» у психологічному сенсі, створення відповідної системної моделі зазначеного феномену та вивчення психологічних детермінант його функціонування.

Література:

1. Дементий Л. И. Ответственность как ресурс личности: монография. М.: Информ-Знание, 2005. 188 с.
2. Клименко І. В. Гармонійна та негармонійна відповідальність курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки.* 2017. № 2 (7). С. 99–111.
3. Клименко І. В. Симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці.* 2017. № 3 (17). URL: <http://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/769-klimenko-i-v-simptomokompleks-vidpovidalnosti-kursantiv-majbutnikh-pravookhorontsiv-u-konteksti-programi-psikhologichnogo-suprovodu> (дата звернення: 12.12.2017).
4. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і Безпека.* 2017. № 2 (65). С. 152–157.
5. Крошка Н.П. Модель розвитку професійної відповідальності в майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. *Психологічний часопис.* 2018. № 6. С. 109-120.
6. Ламаш І.В. До проблеми вивчення психологічного змісту професійної відповідальності працівників поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України.* Харків, 2018. С.169-172
7. Малигіна Г. С. Психологічні аспекти відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія.* 2014. Т. 19, вип. 1 (31). С. 204–213.
8. Прядеин В.П. Опросник многомерно-функционального анализа ответственности. *Журнал практического психолога.* 1997. № 5. С.30-35.
9. Ушакова Т. Ю. Структурні компоненти відповідальності: теоретико-методологічний аналіз. *Наука і освіта.* 2015. № 3. С. 106–112.

Sokolov O. A. The structure of responsibility of patrol police officers with different professional experience

The article is devoted to the problem of determining the characteristics of the responsibility of patrol police officers with different length of service. The contexts of research of the phenomenon of responsibility in modern scientific studies are analyzed. It is noted that professional responsibility is a necessary condition for the professionalism of the modern police officer, but in domestic psychology this problem remains insufficiently studied.

Specifically difficult conditions of professional activity of the National Police determine the special importance of developing potential opportunities, personal characteristics, abilities and ability to effectively adapt to these conditions, to form and maintain a high level of activity of mental state and ability to work, the ability to form optimal lifestyle. position, the optimal level of self-regulation of psychophysiological functions. The specifics of law enforcement determines the increased requirements for the ability of employees to arbitrarily regulate their condition and behaviour.

Responsibility is a specific form of self-regulation and self-determination, which is expressed in self-awareness as the cause of actions and their consequences, and in awareness and control of their ability to cause change (or resistance to change) in the world and their lives.

Responsibility is the basis of official activity, conscientious attitude of every law enforcement officer to his official duties, as well as a special method that ensures the effective functioning of official powers, one of the legal guarantees of proper performance of tasks.

The article empirically states that patrol police officers with more experience are more inherent in the ability to independently, without additional control, carefully perform difficult and responsible tasks; greater independence, self-criticism and independence in the performance of responsible tasks; more pronounced desire to attract attention in the implementation of responsible cases, to receive remuneration, to avoid personal complications, possible punishment. Police officers with less work experience are characterized by a more pronounced sociocentric motivation in the performance of responsible tasks, associated with a sense of duty, the predominance of public interests.

Key words: *professional responsibility, harmonious responsibility, non-harmonious responsibility, patrol policemen, responsibility structure.*